

**KORPORATIV NIZOLAR BO'YICHA ISH YURITISHNING
O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA UNING HUQUQIY
MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

Amonova Gulshanoy Bahodirovna

Buxoro davlat universiteti "Yurisprudensiya" kafedrası o'qituvchisi

Amonov Ravshanbek Bahodir o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu tezisdá korporativ nizolar bo'yicha ish yuritishning huquqiy mohiyati, iqtisodiy sudlarda ko'rib chiqilishining protsessual xususiyatlari, dalillash jarayoni va da'voni ta'minlash choralarining o'ziga xosliklari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, rivojlangan xorijiy davlatlar (Buyuk Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Rossiya) tajribasi qiyosiy-huquqiy nuqtai nazardan o'rganilib, milliy qonunchilikda korporativ nizo va korporatsiya tushunchalariga aniq huquqiy ta'rif berish, sudgacha hal etish va muqobil nizo hal qilish (ADR/mediatsiya) institutlarini rivojlantirish hamda IPKga alohida alohida ish yuritish bobini kiritish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *korporativ nizo, iqtisodiy sud ishlarini yuritish, aksiyadorlar huquqlari, ta'sis shartnomasi, hosilaviy da'vo (derivative claim), mediatsiya, arbitraj, ta'minlash choralari, boshqaruv organlari.*

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy mulk shakliga asoslangan korporatsiyalar va tadbirkorlik subyektlarining mamlakat iqtisodiy taraqqiyotidagi o'rni jadal ortib bormoqda. Iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi, korporativ tuzilmalarning kengayishi va xorijiy investitsiyalarning kirib kelishi o'z navbatida korporativ boshqaruv subyektlari — jamiyat va uning muassislari (aksiyadorlari), ijro organlari hamda uchinchi shaxslar o'rtasida turli huquqiy kelishmovchiliklar va nizolarning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Korporativ

nizolarni o'z vaqtida, adolatli va professional darajada hal etish mamlakatda investitsiya ortamining jozibadorligini oshirish hamda xususiy mulk borasidagi huquqlarni ishonchli kafolatlashning muhim omilidir.

O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi (IPK) 25-moddasiga muvofiq, korporativ nizolar iqtisodiy sudlar taalluqliligiga kiritilgan. IPKning 30-moddasida korporativ nizolarning muayyan turlari, xususan yuridik shaxsni tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish, ustav fondidagi ulushlar yoki aksiyalarga egalik qilish, bitimlarni haqiqiy emas deb topish hamda boshqaruv organlarining qarorlari ustidan shikoyat qilish bilan bog'liq ishlar sanab o'tilgan. Biroq amaldagi qonunchilikda "korporatsiya" va "korporativ nizo" tushunchalarining yaxlit va kompleks huquqiy ta'rifi berilmaganligi sababli, amaliyotda sud taalluqliligi va moddiy huquq normalarini qo'llashda muayyan tushunmovchiliklar yuzaga kelmoqda.

2. Korporativ nizolarning huquqiy mohiyati va turlari

Korporativ nizolar o'zining huquqiy tabiatiga ko'ra fuqarolik va iqtisodiy huquqning chorrahasida joylashgan bo'lib, ular tijorat tashkilotlarining ichki va tashqi tashkiliy-bo'ysunuv hamda mulkiy munosabatlaridan kelib chiqadi. Milliy sud amaliyoti va huquqiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, korporativ nizolarni shartli ravishda quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

1) Yuridik shaxsni tashkil etish, reorgaizatsiya qilish va tugatish bilan bog'liq nizolar. Bu turdagi nizolar muassislarning jamiyatni tuzish bosqichidagi kelishmovchiliklari yoki tugatish komissiyasi harakatlari ustidan berilgan shikoyatlarda namoyon bo'ladi.

2) Ustav kapitalidagi ulushlar (aksiyalar)ga bo'lgan mulk huquqi va ularni o'zgaga o'tkazish bo'yicha nizolar. Ulushlarni vositachilik yoki oldi-sotdi shartnomalari orqali boshqa shaxslarga o'tkazishda imtiyozli huquqlarning buzilishi eng ko'p uchraydigan holatlardan biridir.

3) Boshqaruv organlari (aksiyadorlar umumiy yig'ilishi, kuzatuv kengashi, direktorlar kengashi, ijro organi) qarorlari va harakatlari ustidan shikoyat qilish. Bu

guruhga jamiyat a'zolarining huquqlarini cheklovchi yoki qonunchilikka zid ravishda qabul qilingan qarorlarni haqiqiy emas deb topish haqidagi da'volar kiradi.

4) Jamiyat va uning rahbarlari (mansabdor shaxslari) o'rtasidagi zararni qoplash bo'yicha nizolar. Bu yerda ijro organi a'zolarining insofsiz va oqilona bo'lmagan harakatlari natijasida jamiyatga yetkazilgan zararni undirish masalasi ko'rib chiqiladi.

3. Korporativ nizolarni ko'rib chiqishning protsessual xususiyatlari

Korporativ nizolar bo'yicha iqtisodiy sudlarda ish yuritish oddiy shartnomaviy va mulkiy nizolardan tubdan farq qiladi. Ularning asosiy protsessual xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, subyektlar tarkibining o'ziga xosligi va ko'p subyektlilik. Korporativ nizolarda taraf sifatida faqat yuridik shaxslar emas, balki fuqarolar (aksiyadorlar, muassislar, sobiq ishtirokchilar va rahbarlar) ham ishtirok etadi. Shu sababli, iqtisodiy sudlar jismoniy shaxs ijro etuvchi taraf bo'lgan holatlarda ham ushbu nizolarni o'z taalluqliligida ko'rib chiqadi.

Ikkinchidan, da'voni ta'minlash choralarining o'ziga xosligi. IPKning 8-bobi normalariga ko'ra, korporativ nizolar bo'yicha da'voni ta'minlash chorasi sifatida ustav kapitalidagi ulushlar yoki aksiyalar bilan bog'liq bitimlarni taqiqlash, boshqaruv organlariga qarorlar qabul qilishni va qabul qilingan qarorlarni ijro etishni taqiqlash, shuningdek, reyestr tutuvchilarga ma'lum harakatlarni taqiqlash qo'llaniladi. Ushbu choralar korxona faoliyatining to'xtab qolishiga olib kelmasligi lozim.

Uchinchidan, mehnat va fuqarolik-huquqiy munosabatlarni chegaralash. Jamiyat rahbari bilan tuzilgan mehnat shartnomasini bekor qilish yoki uning mehnat huquqlariga oid nizolar umumiy yurisdiksiya sudlarida ko'rib chiqiladi, lekin uning korporativ boshqaruvchi sifatidagi vakolatlarini tugatish va yetkazilgan zararni undirish iqtisodiy sudlar vakolatiga kiradi.

4. Korporativ nizolarni hal etishda xorijiy davlatlar tajribasi

Rivojlangan xorijiy davlatlar qonunchiligini o'rganish va qiyosiy tahlil

qilish milliy protsessual huquqni takomillashtirishda alohida ahamiyatga ega.

Buyuk Britaniya tajribasi: Angliya va Uels huquq tizimida korporativ nizolar Kompaniyalar to'g'risidagi qonun (Companies Act 2006) va sud pretsedentlari bilan tartibga solinadi. Nizolar Oliy sudning Kanslerlik bo'limi (Chancery Division) hamda maxsus Tijorat sudlarida ko'rib chiqiladi. Britaniya huquqida aksiyadorlar huquqlarini himoya qilishning 'hosilaviy da'vo' (derivative claim) hamda 'adolatsiz zarar yetkazish' (unfair prejudice - 994-modda) kabi samarali mexanizmlari mavjud. Ushbu institutlar ko'pchilik aksiyadorlar tomonidan ozchilik (minoritar) aksiyadorlar huquqlari poymol etilishining oldini oladi.

Yaponiya tajribasi: Yaponiya 2005-yilda qabul qilingan 'Kompaniyalar to'g'risida'gi qonun va Fuqarolik protsessual kodeksi asosida korporativ nizolarni tartibga soladi. Yaponiyada aksiyadorlarning jamiyat va uning direktorlariga nisbatan hosilaviy da'volar berish huquqi (847-modda) va sudgacha va sud davomida mediatsiya (chukai) tizimi juda rivojlangan. Bu tijorat sirlarining saqlanishi hamda kompaniya obro'siga zarar yetmasligini ta'minlaydi.

Germaniya va Rossiya tajribasi: Germaniya Savdo kodeksi (HGB) va Aksiyadorlik jamiyatlari to'g'risidagi qonuni (AktG) bo'yicha nizolar yerlik sudlarning maxsus tijorat palatalarida ko'riladi. Rossiya Federatsiyasining Arbitraj protsessual kodeksida (28.1-bob) esa korporativ nizolar bo'yicha alohida ish yuritish tartibi to'liq kodifikatsiya qilingan bo'lib, maxsus xabardor qilish va sud majlislarini o'tkazish tartibi belgilangan.

5. Xulosa va milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar

O'tkazilgan tadqiqotlar va xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida korporativ nizolarni hal etishning samarali va zamonaviy mexanizmlarini yaratish uchun quyidagi qonunchilik va amaliyot takliflarini amalga oshirish zarur:

1. Qonunchilikda 'korporatsiya' va 'korporativ nizo' tushunchalariga qonuniy ta'rif berish. Fuqarolik kodeksi hamda IPKda korporativ munosabatlar subyektlari va korporativ nizolarning aniq normativ ta'rifini belgilash lozim.

2. IPK tarkibida korporativ nizolar bo'yicha alohida ish yuritish bobini ajratish. Kodeksda 'Korporativ nizolar bo'yicha ish yuritish' deb nomlangan alohida bob tashkil etilib, unda da'vo arizasiga qo'yiladigan talablar, axborotni oshkor qilish va taraf bo'lmagan aksiyadorlarni xabardor qilish tartiblari aniq belgilanib qo'yilishi kerak.

3. Muqobil nizo hal etish (ADR/Mediatsiya) vositalarini korporativ sohada kengaytirish. 'Mediatsiya to'g'risida'gi va 'Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida'gi Qonunlarga muvofiq, korporativ nizolarni sudgacha hal etish va tijorat arbitrajida ko'rish tartiblarini soddalashtirish va rag'batlantirish lozim.

4. Hosilaviy da'vo (derivative claim) institutini mustahkamlash. Aksiyadorlar va muassislarga jamiyat manfaatini o'ylab, rahbarlarning g'ayriqonuniy harakatlari natijasida yetkazilgan zararni undirish bo'yicha sudga da'vo kiritish kafolatlarini yanada oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasining “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida”gi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasining “Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida”gi Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudi Plenumining “Iqtisodiy sudlar tomonidan korporativ nizolarni hal etishning ayrim masalalari to'g'risida” 2014-yil 20-iyundagi 262-sonli qarori.
6. Saidov M. Korporativ nizolar: tushunchasi, turlari va ularni sudda ko'rishning o'ziga xos jihatlari. – Toshkent, 2019.
7. Esanova Z.N., Habibullayev D.X. Iqtisodiy protsessual huquqi. Darslik. – Toshkent: TDYU, 2022.
8. Ibratova F.B., Esanova Z.N. Legal Issues of the Concept of 'Corporate Disputes'

Under Procedural Legislation. – AJSHR, 2022.

9. Companies Act 2006 (UK Public General Acts).

10. Japanese Companies Act (Act No. 86 of 2005).